

Poznań, dn. 29.03.2018

Prof. nadzw. UAP dr hab. Marta Smolińska
Kierowniczka Katedry Historii Sztuki i Filozofii
Wydział Edukacji Artystycznej i Kuratorstwa
Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu
Al. Marcinkowskiego 29, 60-967 Poznań
email: marta.smolinska@uap.edu.pl
kom: 660785171

Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr Olgi Yoshida-Mądrowskiej
„Elementy tradycyjnej kultury wizualnej w japońskiej
propagandzie wojennej w latach 1868-1945”

Dysertację zatytułowaną „Elementy tradycyjnej kultury wizualnej w japońskiej propagandzie wojennej w latach 1868-1945” już w pierwszych słowach niniejszej recenzji określiłabym jako wyraz żarliwej wręcz fascynacji p. mgr Olgi Yoshida-Mądrowskiej kulturą, sztuką oraz historią Japonii. Należy podkreślić, że rozprawa ta jest pierwszym opracowaniem tej problematyki na gruncie polskim. Co ciekawe, pod wieloma względami wydaje się pionierska również z perspektywy japońskiej historii sztuki i kultury wizualnej, w ramach których to dziedzin do tej pory nie powstała całościowa monografia poświęcona temu zagadnieniu. Imponuje mi ogrom włożonej pracy oraz systematyczność i sumienność Doktorantki, która zapanowała nad tak gigantycznym obszarem badań w bardzo przekonujący sposób, bazując na swojej wielkiej wiedzy, pozyskanej w trakcie kilkuletnich dogłębnych badań nad podejmowaną problematyką.

Dysertacja zbudowana jest logicznie, a jej chronologiczno-problemowa struktura wydaje się odpowiednią odpowiedzią na rozległość, różnorodność i skomplikowanie japońskiej propagandy wojennej w latach 1868-1945. Liczy 533 strony. Składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych rozbudowanym wstępem i zamkniętych podsumowaniem, syntetycznie sumującym całość rozważań. Na podkreślenie zasługuje doskonała konstrukcja wprowadzenia, w którym p. mgr Yoshida-Mądowska klarownie definiuje obszar badań oraz ich zakres chronologiczny, stawia pytania badawcze i wstępne hipotezy, wnikliwie referuje stan badań, odnosi się do ramy teoretyczno-metodologicznej oraz podejmuje kwestię

transkrypcji i zapisów związanych ze specyfiką języka japońskiego. W sposób niebudzący zastrzeżeń nakreśla również strukturę pracy w relacji do jej celów naukowych. Stan badań jest zreferowany w sposób ujawniający wielką znajomość omawianych zagadnień przez Doktorantkę oraz swobodę poruszania się w sferze zarówno publikacji anglojęzycznych, jak i japońskojęzycznych. Wyjątkowym atutem rozprawy jest bowiem fakt, że sformułowano ją z perspektywy osoby posługującej się biegle językiem japońskim. Umiejętność ta otworzyła p. mgr Yoshida-Mądrowskiej możliwość przeanalizowania obu perspektyw: zewnętrznej czyli zachodniej oraz wewnętrznej czyli japońskiej oraz porównania obydwu punktów widzenia, co zaowocowało wieloma ciekawymi wnioskami i własnymi tezami.

Rozdział I został poświęcony specyfice epoki Edo, w ramach której wykształciły się wzorce kultury wizualnej, związane z teatrem *kabuki* oraz literaturą, jakie wpłynęły na późniejszą japońską propagandę wizualną. Mimo że chronologicznie epoka Edo sytuuje się przed zakresem chronologicznym, który obejmuje dysertacja, wprowadzenie tego rodzaju jest kluczowe dla zrozumienia fenomenu wizualnej kultury Japonii. Z kolei rozdział II stanowi fuzję historii, historii społecznej i historii kultury, ponieważ analizuje się w nim kwestie związane z wpływem sztuki zachodniej, kształtowaniem się mitów narodowych oraz strategii propagandowych, kreowanych w reakcji na otwarcie granic Japonii. Najbardziej historyczny wymiar ma rozdział III, który referuje politykę zagraniczną oraz całą serię zbrojnych konfliktów, w których Japończycy wzięli udział. Część ta jest syntetyczną podstawą dla prowadzonych w dalszych partiach dysertacji analiz w polu kultury wizualnej. Nie dysponuję kompetencjami naukowymi, by podjąć się szczegółowej oceny tej partii dysertacji. Pozytywnie oceniam jednak umiejscowienie wiedzy historycznej w całej strukturze tekstu. Rozdział IV dotyczy natomiast japońskiego programu propagandowego, z akcentem na dwie główne strategie: *kokutai* i *bushidō*. Doktorantka precyzyjnie bada tutaj relacje pomiędzy sferą teorii i praktyk wizualnych, próbując odpowiedzieć na pytania, w jakim stopniu propaganda wizualna była odpowiedzią na założenia ideologiczne. Propaganda nie istnieje bez odbiorców, co p. mgr Yoshida-Mądrowska poddaje analizie w rozdziale V, skupiając się na różnicach: z jednej strony pomiędzy cywilami i wojskowymi, z drugiej zaś pomiędzy Japończykami a obywatelami obcych mocarstw i osobami z terenów okupowanych. Rodział VI, ostatni, jest zdecydowanie najbardziej rozbudowany (od strony 196 do strony 439) i dla mnie jako historyczki sztuki najbardziej interesujący i satysfakcjonujący. Składa się on z dziesięciu podrozdziałów, z których każdy dotyczy – omawianych chronologicznie – kolejnych konfliktów zbrojnych aż po udział Japonii w II wojnie światowej. Doktorantka konsekwentnie

pokazuje trwanie tradycyjnego wizerunku wojownika, wykreowanego jeszcze w epoce Edo w kontekście inspiracji ekspresją teatru *kabuki* oraz literaturą. Zapytuje przy tym m.in. o symbole i mity narodowe, zagadnienie konstruowania nowych bohaterów, transformacje wizerunku cesarza, tradycyjne motywy ikonograficzne, kult maszyn, nowy ideał kobiety czy przedstawienia przedstawicieli innych nacji. Analizy poszczególnych przykładów z zakresu kultury wizualnej są prowadzone w dialogu z ideologiami *kokutai* i *bushidō* oraz z naciskiem na akcentowanie trwania wizualnych klisz, wypracowanych już w epoce Edo. W rozdziale tym Doktorantka wykazała się umiejętnością prowadzenia analiz zarówno formalnych, jak i interpretacji ikonograficznych i ikonologicznych, swobodnie poruszając się w sferze *visual culture studies*. W centrum zainteresowania znalazły się bowiem zarówno obrazy olejne, jak i przede wszystkim drzeworyty, litografie, offsety, wszelkiego rodzaju druki ulotne, fotografie, pocztówki, opakowania, tkaniny i ubiory oraz wiele innych elementów, których obecność w dysertacji wskazuje na świadome zatarcie przez p. mgr Yoshida-Mądrofską granic między kulturą wysoką a niską.

Zakończenie sumuje wnioski i ponownie wyraziście podkreśla wagę *ukiyo-e* dla wojennej propagandy japońskiej w omawianym okresie 1868-1945. Doktorantka mocno wskazuje na grafikę (drzeworyt, litografię, offset), łączącą w tradycji japońskiej obraz i tekst, jako ten fenomen, które – znacznie silniej niż inspiracje zachodnie – odcisnęły swoje piętno na wizualnym charakterze produkcji propagandowych. Co ciekawe, p. mgr Yoshida-Mądrofska wskazuje na trwanie tej ikonografii i symboli także we współcześnie produkowanych gadżetach sprzedawanych na ulicach Tokio.

Bibliografia jest tak liczna, że aż imponująca (od strony 489 do 533), co zresztą – jak już podkreślałam – koreluje z erudycją i wiedzą Doktorantki. Zawarto w niej pozycje z różnych dyscyplin naukowych, co wskazuje zarówno na transdyscyplinarny charakter dysertacji, jak i na wysoką świadomość naukową p. mgr Yoshida-Mądrofskiej, która z wyczuciem porusza się pomiędzy historią wojenną i dziejami wojskowości, historią społeczną, historią sztuki i kultury oraz historią kultury wizualnej.

Dodatkowo zamierzam podkreślić ilość materiału wizualnego, tak pieczołowicie zgromadzonego przez Autorkę i doskonale zaprezentowanego w rozprawie w relacji z dynamiką tekstu. Na uwagę zasługują celne zestawienia mające na celu dokonywanie porównań zestawionych ze sobą ilustracji. Istotna jest również kwestia podawania w podpisach poszczególnych technik, ponieważ Doktorantka dąży do udowodnienia, że to

drzeworyt, litografia, a potem offset dla japońskiej propagandy wojennej były mediami o fundamentalnej wadze.

Doktorantka już we wprowadzeniu w klarowny sposób stawia kilka tez wstępnych, spośród których kluczowe jest stwierdzenie dotyczące wpływu tradycyjnej kultury wizualnej na japońską propagandę wojenną w latach 1868-1945. Nie mam wątpliwości, że teza ta jest w dysertacji doskonale uzasadniona, zilustrowana wieloma przykładami i przekonująco uargumentowana. W kolejnych partiach rozprawy udowodnione zostaje również kolejne wstępne założenie, że obraz wojownika w japońskiej propagandzie wizualnej tego okresu jest wytworem kultury okresu Edo (1603-1868). Wizerunek samuraja zostaje zatem z biegiem czasu przekształcony w wizerunek żołnierza. P. mgr Mądrowska – zakreślając pytania i hipotezy badawcze – zwraca również uwagę na kwestie społeczne, a mianowicie na zrównanie kultury wizualnej niższych warstw społecznych z ideologią klas wyższych. Także i ta teza została w tekście dysertacji gruntownie uzasadniona poprzez odwołania zarówno do historii kultury i przemian społecznych, jak i do dziejów japońskiej armii. Z punktu widzenia historii sztuki ciekawie brzmi następna spośród wstępnych tez, a mianowicie kwestia statusu drzeworytu jako techniki tak zakorzenionej w japońskiej tradycji, że budzącej szczególnie głębokie zaufanie wśród odbiorców. Drzeworyt w roli medium masowego sprawdził się – wedle Doktorantki – również dlatego, że łączył obraz i tekst. Stawiając wyżej wymienione tezy wstępne oraz udowadniając je w analitycznej partii rozprawy, p. mgr Yoshida-Mądrowska dowodzi swojej naukowej dojrzałości oraz umiejętności problematyzacji tego monstrualnego wręcz pola badawczego. Jej wywód jest konsekwentny oraz opiera się na niezwyklej wiedzy o historii i kulturze wizualnej Japonii. Erudycja Doktorantki w tej kwestii jest bezdyskusyjna.

Już we wprowadzeniu w wystarczający sposób zostały także podniesione różnice pomiędzy łacińskim a japońskim znaczeniem słowa „propaganda”, a więc kluczowego terminu stosowanego w omawianej rozprawie. Edukacja, informacja, promocja i reklama to sfery ściśle powiązane z japońskim rozumieniem tego pojęcia. Również i owo specyficzne rozumienie propagandy uzasadnia poruszanie się przez Doktorantkę w sferze *visual culture studies*.

Jeśli miałabym wskazać na kwestie, wobec których – jako historyczka sztuki – czułam niedosyt, to byłyby to z pewnością analizy poszczególnych przykładów z zakresu wizualnej propagandy. Rozumiem jednak, że ze względu – na i tak już olbrzymią, by nie powiedzieć monstrualną – objętość rozprawy ich pogłębienie byłoby niemożliwe. Zachęcałabym jednak p.

mgr Yoshida-Mądrowską do wyselekcjonowania najciekawszych Jej zdaniem przykładów z okresów różnych konfliktów i przeprowadzenie ich bardziej wnikliwych analiz w oparciu o warsztat historyczki sztuki oraz przy pomocy narzędzi oferowanych przez *visual culture studies*. Można przygotować na ten temat osobny artykuł, w którym efekty zastosowania odpowiednich narzędzi metodologicznych zostałyby bardziej wyeksponowane.

Podsumowując: aparat naukowy wraz przypisami, bibliografią, wykazem i źródłami ilustracji są sporządzone zasadniczo poprawnie, a praca napisana została bardzo dobrym językiem. Pasja, która cechuje Autorkę, udziela się bowiem czytelnikom. Mimo objętości tekstu, jego lektura nie męczy. Za bardzo pomocny uważam również słownik terminów japońskich.

Rekomenduję tę rozprawę do publikacji – o ile to możliwe wraz z bogatym materiałem ilustracyjnym. Monografia ta – moim zdaniem – powinna ukazać się zarówno po angielsku, jak i po japońsku. Niniejszym dopinguję zatem Doktorantkę do ubiegania się o granty, które umożliwiłyby tłumaczenie rozprawy na te dwa języki oraz jej wydanie. Nieczęsto zdarza się wszak, że polska badaczka tak głęboko wchodzi w sferę zagadnień związanych z historią i wizualną kulturą Japonii, uzupełniając lukę w stanie badań oraz proponując własne, bardzo ciekawe tezy.

Z pełnym przekonaniem uważam zatem, że dysertacja p. mgr Olgi Yoshida-Mądrowskiej „Elementy tradycyjnej kultury wizualnej w japońskiej propagandzie wojennej w latach 1868-1945”, przede wszystkim ze względu na nowatorską perspektywę oraz sumiennosc opracowania podjętej – jakże obszernej – problematyki badawczej oraz zgromadzenie i przeanalizowanie tak ogromnej liczby przedstawień z zakresu kultury wizualnej Japonii związanych z wojenną propagandą, spełnia wszystkie kryteria stawiane rozprawom doktorskim, wyszczególnione w obowiązującej Ustawie z dnia 14. marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym. Pozostając pod wielkim wrażeniem dysertacji i tytanicznej pracy w nią włożonej, wnoszę zatem o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.